

ALABÁN PÉTER

A szocialista Riviéra*The Socialist Riviera*

•

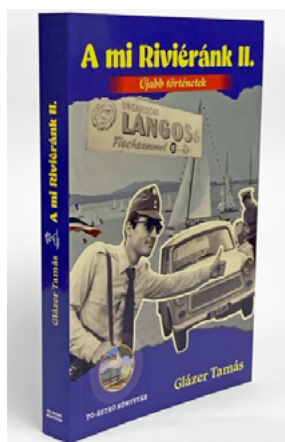
SZERZŐ:

ALABÁN PÉTER, történész, MTA-ELTE HTK Lendület Munkaformák Kutatócsoport tagja, az Ózdi Szakképzési Centrum Gábor Áron Technikum és Szakképző Iskola igazgatója, alaban.peter@gmail.com

AUTHOR:

PÉTER ALABÁN, Historian, Member of the MTA-ELTE-HTK Lendület "Momentum" Work Forms Research Group, Director, Ózd Vocational Training Centre Gábor Áron Technical and Vocational School, alaban.peter@gmail.com

Glázer Tamás: *A mi Riviéránk II. Újabb történetek.*
(Tó-Retró Könyvtár)
Magánkiadás, h. n., 2025, 236 oldal.

Visszatérés a Balatonhoz. A Comitatusban nyomon követtük a „magyar tengerhez” fűződő újabb alkotásokat, így örömteli, hogy ezek sora újabb darabbal bővült. A „retró” jegyében immár nyolc korábbi kötettel, két zsebkönyvvvel, illetve két – szintén a Balatonhoz kötődő – mesekönyvvvel a háta mögött, a Tó-Retró Könyvtár alkotói a – folyóiratunkban is ismertetett – Balaton. A mi Riviéránk a 80-as években című munkájuk után elkészítették annak második részét. Miként az alcím is jelzi, főként a szélesebb olvasóközönség számára érdekes, egy-egy kiemelt történetet felvonultató, ismeretterjesztő céllal megírt könyv jelent most meg, azonban a szocialista éra, azon belül is pedig a Kádár-korszak hétköznapijainak feltárásához sokszor kevésbé ismert háttérinformációkhoz juthatunk belőle. A mindennapokban, a kereseti viszonyokban és a fogyasztási szokásokban, illetve lehetőségekben egyaránt tetten érhető rendszerszintű sajátosságok ismételten rávilágítanak a „legvidámabb barakk” országának kettős, felszín alatti és fölötti valós „arculatára”.

A szerzőt, Glázer Tamás turisztikai szakembert és újságírót – mint sokan másokat – gyermekkora emlékei ösztönözték arra, hogy a magyar retró világát minél áthatóbban tanulmányozza, vagyis azt a korszakot, amikor „gondtalan gyermekként szinte minden évből két hetet a Balaton mellett” tölthetett. Nyaralás a strandon vízbiciklivel, kukoricával, lángossal és a „különleges illatú” Palma gumimatraccal. Az újabb hat fejezetet ezúttal egy, a 20. század első felét felidéző történetekkel egy további hetedik fejezet is kiegészíti, az illusztrációként közölt több mint 50 fotót pedig ezúttal is a Fortepan magyar fényképgyűjtemény és online archívumból válogatták hivatkozásokkal. A szöveghez használt források, irodalom megjelölése, illetve azok pontos helymeghatározása viszont már hiányzik, pedig a szerző használt és olykor szó szerint is átvett ilyeneket, illetve a világhálón megjelent írásokat (például Veszprém Vármegei Hírlapját).

Habár a Bevezetőben leírtak alapján a második kötet nem folytatása az elsőnek, mégis érezhető számos utalás a szerző korábbi történeteire, amit részben abban, részben más, az 1970-es és 1980-as évek világát felidéző egyéb, 2022 óta megjelent munkáiban (Így karácsonyoztunk a 80-as években, Így főztünk a 80-as években, Így autóztunk a 80-as években) is feltűnik. Ezek a művek számos példán keresztül alátámaszthatják a rendszer lényegét: az 1960-as években Magyarországon elindult „gulyáskommunizmus” (avagy „fridsiderszocializmus”) során kibontakozott a motorizáció és a modernizáció, azokon belül pedig a fogyasztási robbanás folyamata és valós esély mutatkozott egy kis-, netán középpolgári életpálya megteremtésére. A fogalom használata indokoltnak tűnik: 1960 és 1980 között az elsődleges szükségletek kielégítése a lakosság számára lényegében már nem okozott problémát, a magyarok élelmiszer fogyasztása mennyiségében és minőségében egyaránt javulást mutatott. Miközben a tehetősebbek akár üdülővezetékben is építkezhettek és közel 30 ezer nyaraló épült az országban 1981 és 1987 között (Romsics, 2023, 570.), az említett motorizáció terjedésével párhuzamosan a nyaralásra olcsóbb formában is lehetőség nyílt, például a kempingekben. A hotel- és kempingépítési láz, a balatoni nyaralás kellékei, a legendás ételek és italok, a közlekedés feltételei a mozgó ÁFOR-benzinkutakkal, a SZOT-üdülők melletti összetákolts nyaralók sivár képe, vagy éppen a balatoni komp, a keszthelyi teaültvények és a tihanyi levendulás története egy-egy mozaikdarab ebből a korszakból, amelyek ezen kollektív kispolgári életpályák részeivé válva gyakran rávilágítottak megannyi hibára, hiányosságra és ma már humorral magunk elé képzelte, ám a hatalom számára görbe tükröt mutató „zsákutcákra”.

Az első fejezet még a nyaralási előkészületek kapcsán veszi sorba az autóstoppolást, az öltözködést, a Tisza-cipő viselését, vagy éppen a „szabadszerelmet” révén elterjedő Postinor fogamzásgátló körüli korabeli visszasságokat, addig a második részben már eljutunk a Balatonhoz is. A kempingezés, a gyorsételek és a fagyalt megjelenése, továbbá a langyos sör kezdetben nem kis feladatot jelentő hűtési nehézségei, illetve a tubusos Útitárskrém és az „alutasakos” Sió gyümölcsle térhódítása nem csupán egy letűnt kor kedves, ám olykor kellemetlen emlékei, hanem a fogyasztói szocializmus egyes mozzanataként különböző üzemekhez (például: Mátravidéki Fémművek, Siófoki Állami Gazdaság, Nemzeti Fagyaltgyár Vállalat, Tiszai Vegyi Kombinát, vagy a Szegedi Szalámigyár és Húskombinát) volt köthető. Olyan üzemek produktumairól van itt szó, amelyek nem ritkán a nyugati országok technológiáit, receptjét, előállítási módját másolni-utánozni próbáló termékeiként, részben szolgáltatásaiként kerültek a fogyasztók elé. Az idősebbek számára ez ma már nosztalgia, míg saját korában számos bosszúság forrásai ezek.

A strandi fogyasztás után a harmadik rész a tó egyes szakaszaival, a partszakaszok beépítésével, egyben a szállodaépítésekkel foglalkozik. Utóbbi témákat érinti a Comitatusban ugyancsak ismertetett, 2024. évi kötetében (Vörös riviéra. A Balaton a Kádár-korszakban) Rehák Géza is, aki kitért a földrajzi táj arculatának változásaira, a Balatoni Intéző Bizottság (BIB) szerepére, a belterületi lakórészek, illetve a fokozatosan bővülő, valamint beépítésre kerülő üdülőövezetek összeérésére, az anyagi szempontokat középpontba helyező fejlesztésekre, ezzel együtt a tömegturizmus kezdetére. A Balaton Szálló (1962), a Tihany Hotel (1963), a Hotel Európa (1966), az Annabella (1968), majd a Marina (1969), az Auróra (1969), a Helikon (1971) és a Neptun (1977) építése, átadása, működtetése bepillantást adhat a helyi adottságok, az idény jellegű turizmus, az ellátottság, illetve a külföldi lobbitevékenység részleteibe. Külön érdekességgént említi a kötet az igényeket gyorsan kiszolgáló házgyári technológia alkalmazását, a paneles szállodaépítési „módot”, amelyet – a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT) kezdeményezésére – a Somogy Megyei Állami Építőipari Vállalat „szállodagyárnak” elnevezett telepe kész panelek gyors előállítására révén próbált megvalósítani jelentős idő- és költségcsökkentéssel (108–109.).

A könyv negyedik fejezete kapcsán felvezetőként említhető, hogy presztízsnak számított akkor, ha a Balatonon van egy háza valakinek, egyfajta rangot, hogy a Balaton mellett áll egy nyaraló, vagy van egy telke az embernek. Még akkor is, ha ezek növekvő száma tájcsúfító hatással bírt a „kalyiba gányolási hullám” közepette. Alig egy évtized alatt (1957–1965) mintegy 4000 hétvégi ház, illetve sokszor csak tákolmány épült (118.); igaz, voltak igényes építészeti alkotások is, mint például az Urbanek villa Balatongyörökön. A Városepítés című lap 1983-ban kitért szintén az ebből adódó visszasságokra: „Már a nyaralók létrejöttének módja is különbséget tesz a két adottság között. A luxusnyaralók nagy tőkével létrehozott luxusépítkezések. A családi nyaralók részletre vett telkekre (régén ilyen is volt: magáneladásban és OTP értékesítésben is) épülhettek ezelőtt húsz évvel, vagy teljesen elhanyagolt, ősi állapotában olcsón kapható partszakaszokat változtattak kultúrtájjá a „nyaralók”, évekig tartó kubikmunkával [...]” – olvasható az üdülőterületi rekonstrukció és regionális szintű rendezési tervének egyik vitaindító elemzésében (Kenéz, 1983:20.). Harácsolás, zimmer frei, luxusházak és kempingezés. Utóbbi téma zárja ezt a részt, kiemelve, hogy az Idegenforgalmi és Utazási Vállalat (IBUSZ) révén a „Panorama Plage” (Fonyód-Alsóbélatelep) és a „Romantika Beach” (Balatonszemes) korszerűen felszerelt nyaralói az elitebb kategóriát képviselték.

A szerző megállapítása helytálló abban a tekintetben, hogy a közölt árszínvonal tükrében a tehetősebbek egyre szélesebb körű szolgáltatások közül választhattak, nem véletlen, hogy 1966-ban már mintegy 3 millió külföldi turistát regisztráltak az országban. Deme János találó módon – a keletnémeteket kiemelve – „balatoni olvasztótégelyről” írt, amely egyfajta „Nyugat-imitációként” öltött alakot az azzal szembeni hiány és különbségek kiegyenlítését reprezentálva. A kollektív élményt jelentő pihenés és nyaralással így indulhatott be egy sajátos társadalmi kölcsönhatás: „minden átválthatóvá vált, minden gazdát cserélhetett, és eközben mindenki kivetkőzhetett (fürdő- és szabadidőruhát öltve magára) az otthoni meghatározottságaiból” (Deme, 2009:54.). A magyar „hűtőtáskás” többség mindeközben a SZOT-üdültetések – 1963-ban kitalált üdülési jogon alapuló „time share” hazai szisztémája – szerint nyaralt Siófokon, 1972-től az Ezüstpart SZOT I., 1984 után pedig az Ezüstpart SZOT II.-ben (139–140.). A magyar tenger látogatóinak száma a kisebb költségeket jelentő beutalókkal tovább emelkedett és az 1980-as évek közepére meghaladta az 1 millió főt.

Az ötödik és hatodik fejezetek lényegében kiegészítő érdekességeket tartalmaznak a tó hínárosodásáról, az első viharjelzés megjelenéséről, a Delta és Touring-programok étterem- és hotelépítéseiéről, a különleges formájú Interpress (kör)Bárról, vagy éppen a kínai árudömpinget megelőző csíkos strandlabdák gyártásáról. Az összegyűjtött történetek segítenek közelebb hozni az olvasók elé azt a korszakot, amelyben megnyilvánulhat az igazi retróérzés, s annak talán legfontosabb nyári helyszíne, a Balaton. Korántsem véletlen, hogy Papp Gábor Zsigmond, a Budapest Retró rendezője 2007-ben a Balatonról is elkészítette a „nosztalgiafilmjét”, amelyről tudatosan azt nyilatkozta, hogy a tó mindig több volt egyszerű nyaralóhelynél, sőt, talán a leginkább volt képes reprezentálni a konszolidált „Kádár-kori boldogságfeelinget”. A fagylalt, a kánikula, a szüret állandó volt, ám az északi és déli part nagyban különbözött egymástól eltérő fejlettségük tekintetében. Ahogy a rendező fogalmazott: „Hogy valamit úgy hívnak, hogy Bélatelep, és abból is az alsó, az már akkor is maga volt a megtestesült csóróság. A strand is egy elmcasarasodott nádas volt, és legfeljebb háromféle fagyit lehetett kapni: csokit, vaníliát és puncsot. Ehhez képest Füred világáros volt. Vitorlásokötővel, sétánnyal, ahol az ember a kor elitjével találkozhatott, Déry Tibortól Illyés Gyulán át Örkény Istvánig” (Kövesdi, 2019). A vonzó környezetből fakadó lakosságszám-emelkedést ellenben nem mindenhol tudta követni a közművesítés, vagy az épített infrastruktúra. Balatonfűzfő példáját hozva a kötet kitér a helyi papírgyár mellett, az egykor 4000 munkással lőport előállító Nitrokémia Ipartelepek Rt.-re (NIKÉ), amely a szocialista rendszerben az ország második legnagyobb vegyipari üzemévé vált. A település így az egyetlen, amely nem üdülőhelyként jött létre és fejlődött, s általa – átmenetileg – Veszprémnek is volt partja a Balatonon, hiszen Balatonfűzfőt hozzá csatolták, az csak 1958-tól lett önálló. Lélekszám emelkedéséből fakadó terjeszkedése csakhamar célirányú fejlesztéseket igényelt: főként az idegenforgalom kiszolgálását előírányzó beruházásokat, így vitorlásokötők, bobszálló és persze mind több és több vendéglátóhely építését.

A hatodik fejezetben felsorolt idegenforgalmi „bakik” és egyedinek tűnő megoldások közé ugyanakkor más is „vegyült”. A Rákosi-korszakban közismert módon a délszaki növények erőltetett, ám sikertelen ültetésének eseteire hasonlít a keszthelyi és a Balaton környéki teatermesztés kísérlete is, amely kapcsán a könyv említi annak a Trofim Gyenyiszovics Liszenko szovjet biológusnak a nevét, akihez többek között nagyüzemi gyakorlatban al-

kalmazhatatlan vernalizáció kudarca köthető a mezőgazdaságban és növénynevelésben. Munkássága nyomán mind a kínai, mind a román agrárium hatalmas károkat szenvedett, termelési eredményeikben pedig jelentős visszaesést eredményezett. Egy újabb alfejezetben már a sport említése, a motorcsónakok kitiltásából következő korlátozások, az ejtőernyős Kék Balaton Kupa – függetlenül azok siker-, vagy kudarctörténetétől – ugyancsak a Balaton történetének egyes állomásai, csakúgy, mint az emlékezetben élő SZOT-sétavitorlások és a balatoni hajózás Kádár-kori élményei. A zárást jelentő hetedik blokk három további, ám a 20. század első feléből vett három „történetet” közöl Balatonalmádi volt Abbázia nevű panziójáról, a keszthelyi Hullám és Balaton Szállójáról, valamint a balatoni kaszinózás kezdetéről egy sikkasztási ügy kapcsán, kiegészítve a második világháborút követő újjáépítés időszakáról, amelyet követően a Balaton más fejlődési utat járt be.

Glázer Tamás és a Tó-Retró kezdeményezése egy újabb alkotással járulhat hozzá a hiánygazdaság megszűnésétől az életszínvonal lassú emelkedésén keresztül a szocializmus hanyatlásáig tartó évtizedek megismertetésére az egyszerű kisemberek számára megtapasztalt mindennapokon, a fogyasztás felfutásával használt mindennapi tárgyain, eszközein és a megélt élményein keresztül, amelyben a magyar tenger mint helyszín kulcsszerepet játszott. Látszat és illúzió: a rendszerre jellemző fogalmak történeti kontinuitásának térbeli vizsgálata a Balaton az egyik legjobb példa, így ezeknek a „történeteknek” a közlése széles körben, így tudományos módon is felhasználható és feldolgozható, segítve ezen időbeli periódus légkörének, szellemének, érték- és divatvilágának, közgondolkodásának, ízlésének a felidézését, illetve megértését.

IRODALOMJEGYZÉK

- Deme János: *Trabant de Lux az Aranyparton*, Magyar Lettre Internationale, 2009/74, 54–59.
- Kenéz Győzőné: *A balatoni üdülőkörzet regionális rendezési tervének célkitűzéseire vonatkozó megjegyzések*, Városépítés, 1983/4, 20–21.
- Kövesdi Péter: *Ha visszajönnek a kommunisták*, Népszava, 2019/126. Visszhang – Nekik a Balaton, 2019. június 1., 3.
- Romsics Ignác: *Magyarország története a XX. században*, Budapest, 2023.

•
Fábíán László: Halászcsonak